

*View Over the Balkan Peninsula
Поглед над Балканите*

ОТНОШЕНИЯТА НА ШЕРИАТСКИТЕ СЪДИЛИЩА С ДЪРЖАВНАТА ВЛАСТ ВЪВ ВАРДАРСКА МАКЕДОНИЯ 1918 – 1941 Г. И ИСЛЯМСКАТА РЕЛИГИОЗНА ОБЩНОСТ

Рейхан Мандак

Резюме. В този труд е разгледано прилагането на шериатското право към мюсюлманското население във Вардарска Македония. Прилагането на шериатското право в тези земи от създаването на Османската държава до края на Втората световна война е директно свързано със съществуването на държавни шериатски съдилища. В този период шериатското право е било дял от позитивното право. С промяната на историческия и политическия контекст след Първата световна война шериатските съдилища ще бъдат включени в югославската светска държава като структура, относително независима от мюсюлманската верска организация, създадена на принципите на духовната йерархия. Прилагането му влияело позитивно на съхраняването на идентичността на мюсюлманското население. След Втората световна война шериатските съдилища са разпуснати. От правнонормативна гледна точка повече не може да се говори за шериатско право, тъй като то вече не е било санкционирано с държавна принуда. След този период съдържанието на шериатските правни норми се осъществява по пътя на моралните отношения, обичаите и традициите, както и чрез работата на съответните религиозни органи.

Keywords: Sharia law; religious institutions; Vardar Macedonia; Yugoslavia; Muslims

1. Отношения на шериатските съдилища с държавната власт

Ако се разглежда нормативноправно, шериатското право в правната система на югославската държава между двете световни войни са определени шериатскоправни норми в законно определени области на правния живот, които имат държавна санкция и за тяхното прилагане отговаряли държавни съдилища, т.е. тези норми на шериатското право са станали част от правната система на югославската държава. Шериатското право спада към категорията на религиозните права. То е религиозно по изворите и принципите при прилагането си, но същевременно е и светско според областите, които регулира. Имайки предвид, че шериатските норми в югославската

държава между двете световни войни, а следователно и във Вардарска Македония, като интегрален дял от тази държава, регулирали личния статус, брака, семейството и наследяването на мюсюлманското население, може да се твърди, че шериатските норми са част от югославското гражданско право. По-прецизно казано, става дума за партикуларно гражданско право, тъй като то се прилагало и важало само за определен кръг лица¹⁾.

Може да се констатира, че конституциите от 28.06.1921 г. и 03.09.1931 г. назовават шериатските съдии като: държавни шериатски съдии, които съдели за семейните и наследствените въпроси на мюсюлманите (чл. 109, ал. 3, във връзка с чл. 100, ал. 4). По същия начин те били дефинирани и в Закона за уреждане на шериатските съдилища и шериатските съдии (чл. 4).

Този закон дава на шериатските съдилища статут на отделения на околийските спрямо апелационните съдилища (чл. 1), което представлява интеграцията на шериатските съдилища в системата на държавното правосъдие.

В конституционните гаранции за прилагане на шериатското право се използва терминът „държавни шериатски съдии“ вместо „държавни шериатски съдилища“, за да се направи ясно разграничение, че не става дума за самостоятелни „двойни“ съдилища.

Според чл. 5 от Закона за уреждане на шериатските съдилища и шериатските съдии шериатските съдилища издават присъдите си в името на краля. Тази норма представлява новост в историята на дотогавашното прилагане на шериатското право. По традиция в решенията на шериатското правосъдие не се споменавало името на владетеля дори когато начело на държавата е стоял халиф (периодът на османското владичество). Нормата, с която се налагало издадените присъди да бъдат в името на краля, била последица на общия принцип на извършване на съдебната власт в монархията. Член 48 от Видовденската конституция²⁾ гласи: „Съдебната власт се извършва от съдилищата. Техните решения и присъди се постановяват и изпълняват в името на краля въз основа на закона“.

Решенията на шериатските съдилища ги изпълнявали редовните граждански съдилища според нормите на съответния казус, при това без преразглеждане на решението на шериатския съд (чл. 20 от Закона за уреждане на шериатските съдилища и шериатските съдии).

Конфликтите за подсъдността между шериатските и редовните граждански съдилища ги решавал Касационният съд (чл. 25 от Закона).

Шериатските съдии са назначавани от краля по предложение на министъра на правосъдието. Те се заклевали с клетвата, която полагали и съдиите от редовните съдилища (чл. 30 от Закона).³⁾

Нормите на Закона за уреждане на редовните съдилища за Кралството на сърбите, хърватите и словенците от 08.01.1929 г. за осигуряване на правна помощ, за съдебните отпуски и отсъствие поради отпуск, за съдебното ръко-

водство и правен надзор и пр. важели и за шериатските съдилища (чл. 26 от Закона за шериатските...). Също така важели и нормите, които се отнасяли за назначаване на съдии, тяхната позиция, отговорност, право на надзор и пр. (чл. 36 от Закона за шериатските...).

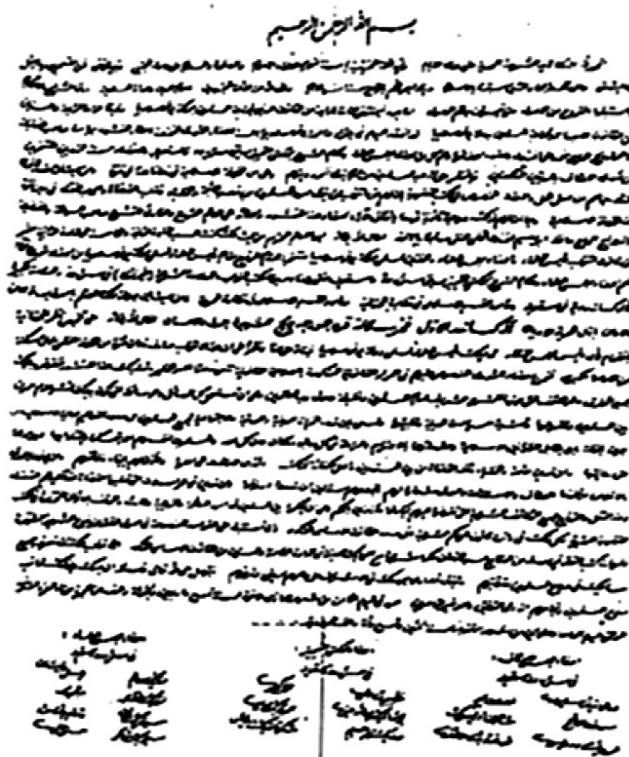
С гореспоменатите норми и закони, приети от Кралство Югославия, се уреждат и описват отношенията на шериатските съдилища с държавата. В заключение, при прегледа на отношенията на шериатските съдилища с държавната власт можем да констатираме, че въпреки че са държавни институции, те все пак представляват сплав между държавните и религиозните власти, вземайки предвид и техните отношения и контакти с ислямската религиозна общност. Шериатските съдии били назначавани и получавали възнаграждение от държавната власт, те изпълнявали съдебна функция в името на краля, но овластяването за извършването на тази функция им давал религиозният лидер, под чиито указания те често съдели⁴⁾.

2. Отношения на шериатските съдилища с ислямската религиозна общност

Отношенията на шериатските съдилища с ислямската религиозна общност на Кралство Югославия основно били регулирани със Закона за уреждане на шериатските съдилища и шериатските съдии, както и със законите на ислямската религиозна общност и нейния устав и документи. Някои въпроси се регулирали с нарочни нормативни актове, издадени от държавата. Законът за шериатските съдилища оправомощил ислямската религиозна общност да има влияние върху шериатските съдилища в две насоки: по пътя на издаване на мураселе на шериатските съдии и издаване на компетентни мнения за важни религиозни въпроси. Първото правомощие на общността (относно мураселето) се отнасяло до въвеждане в длъжността на шериатските съдии, а второто – на начални въпроси за прилагането на шериатското право.

Според Закона за шериатските съдилища се създавали от краля по предложение на министъра на правосъдието, но съдиите могли легитимно да извършват функциите си само с мураселе, издадено от надлежния върховен религиозен ръководител (чл. 4). С тази норма югославският закон изрично указва, че придобиването на мураселе е условие за легитимно изпълнение на шериатскосъдебната власт.

Според Устава на ислямската религиозна общност на Кралство Югославия от 09.07.1930 г.⁵⁾ Върховното религиозно старейшинство, начело на което стоял реис-ул-улемът, било компетентно да издава или отнема мураселето на шериатските съдии според нормите на издаваната с консенсус между Министерството на правосъдието и Върховното религиозно старейшинство уредба (чл. 68, т. 8).

Меншура на османотурски⁶⁾

В меншурата, която била издавана на новоизбрания реис-ул-улема, с която той придобивал шериатскоправна легитимност за функцията си, сред компетентностите, които му поверявала ислямската релиозна общност, специално било отбелязано издаването на мураселета на шериатските съдии.

В текста на меншурата, издадена на реиса Ибрахим ефенди Маглайлич, който бил поставен на тази длъжност от страна на Шестоянуарския режим⁷⁾ по време на централизацията на ислямската общност и загубата на нейната автономия, се посочва: „Овластяваме те с изключителното право да означаваш в мураселето, което ще издаваш на кадиите, всички религиозни функции, които им поверяваш, с това биха имали законно овластяване да съдят между мюсюлманите във всичките им семейни, брачни, наследствени и вакъфски въпроси, всичко това да го правят, придържайки се към признатите шериатскоправни авторитети и въз основа на Закона за шериатските съдилища и шериатските съдии, както и Устава на ислямската релиозна общност. Във всички шериат-

скоправни въпроси, с които ще се сблъскат в хода на времето, заедно с членовете на улема-меджлиса да приемат принципни решения въз основа на правилата, утвърдени според принципите на усул-и-фикха (ислямската правна методология) въз основа на утвърдените извори на възвишения шериат и основните шериатско-правни дела, както това го налага чл. 69 от гореспоменатия Устав⁸⁾“.

Уредбата на мураселето на шериатските съдии е приета на 10.03.1931 г.⁹⁾ За нейното оформяне и приемане важна роля имало Върховното старейшинство на ислямската религиозна общност. Тази институция предварително изработила проектозакон за уредбата, а нейният председател – върховният шериатски съдия Осман Вилович, присъствал на обсъждането на проекта в Министерството на правосъдието на Кралство Югославия. Окончателният текст, предоставен от Върховното старейшинство, бил приет от министерството¹⁰⁾.

С уредбата на мураселето ясно се посочвало, че шериатският съдия не може да заема съдебна длъжност преди получаването на мураселе, нито пък може да продължи да заема, ако то му бъде отнето (чл. 1). Мураселе се издава или отнема от реис-ул-улема (чл. 3). Преди да се издаде назначаване, Министерството на правосъдието се обръща до Върховното верско старейшинство дали съществуват оправдани причини за неиздаване на мураселе на определеното лице (чл. 4). Мураселето може да се отнеме на лице, което работи против нормите на исляма и ако неговото поведение не е в хармония с ислямската етика или ако шериатският съдия грубо занемарява своите задължения в околийското вакъфско-меарифско поверенство. Преди отнемането на мураселето Върховното религиозно старейшинство чрез Върховния шериатски съд изпраща писмо с предупреждение до шериатския съдия (чл. 7). Решението за отнемане на мураселе не подлежи на обжалване (чл. 8).

Съдържанието на текста на мураселето гласи:

„Овластявам Ви в официалната си съдийска длъжност да решавате всички брачни, семейни, наследствени и вакъфски въпроси, предвидени в чл. 1 и 2 от Закона за уреждане на шериатските съдилища и шериатските съдии от 21.03.1929 г., придържайки се към всички признати авторитети, изводи в духа на чл. 62 и 68 от Устава на ислямската религиозна общност и според надлежно издадените наредби и разписи.

Давайки Ви това мураселе, очаквам от Вас, че във Вашия публичен и личен живот ще отговорите на всички предизвикателства, че със своето публично поведение ще се съобразите с приетите обичаи, за да бъдете достойни от всяка гледна точка на своята честна длъжност и да представлявате пример за мюсюлманите, и че своята длъжност ще извършвате съзнателно и посветено в духа на разпоредбите на възвишения шериат, както и според законовите норми, и че ще вложите всички сили във Вашата работа за доброто и напредъка на исляма.

Нека всемогъщият Аллах Ви упъти по прав път и Ви помогне във Вашата работа за доброто, успеха и славата на ислямската религиозна общност“ (чл. 2 от Уредбата за мураселето).¹¹⁾

Приемането на тази уредба не било само израз на общата политика на Шестоянуарския режим по плана за правно регулиране на длъжността и дейността на религиозните общности и правосъдието, но и представлявало отстъпка на мюсюлманската религиозна структура за подчиняване на ислямската религиозна общност на държавната власт.

От момента на влизане в сила на тази уредба на всички лица, които били заварени на длъжност шериатски съдия, Върховното религиозно старейшинство било задължено да издаде мураселе на всички тях, при това без да може да оценява тяхната компетентност и квалификация. Поради това на територията на Върховния шериатски съд в Скопие (Вардарска Македония) на длъжност шериатски съдии се намирали и лица, които според религиозно-етичните критерии били неподходящи и неспособни.

Забелязва се, че в някои случаи били назначени шериатски съдии, като Министерството на правосъдието не се е обърнало към Върховното старейшинство, за да се информира дали за определени лица съществуват причини, които пречат на издаването на мураселе.¹²⁾ В един случай Върховното старейшинство заявило, че не може да издаде мураселе за лицето Исмаил Хакъ Еминович, Министерството на правосъдието било замолено да оттегли указа за назначаването му.¹³⁾

Можем да отбележим, че мураселето било отнемано основно поради лошо поведение на шериатския съдия. На някои шериатски съдии били изпратени предупреждения поради занемаряване на функциите по ръководене с управата на вакъфа.¹⁴⁾

Второто право на ислямската религиозна общност да влияе в шериатското правосъдие, било предвидено в чл. 15 от Закона за шериатските съдилища, където се постановява: „За важните религиозни въпроси Върховният шериатски съд може да потърси мнение от надлежния върховен религиозен ръководител“. Даването на такива становища било предвидено и според Устава на общността от 1930 г. (чл. 67), а според Устава от 1936 г. компетентен по издаване на такова съждение били реис-ул-улемът и неговият разширен съвет (чл. 96 и 98).

Законът за шериатските съдилища и съдии в някои сфери отдалечил ислямската общност от шериатското правосъдие, например чл. 32, с който се премахвало полагането на шериатско-съдебен изпит пред улема-меджлиса. Според цитирания член този изпит се полагал при Върховния шериатски съд в тази област, където кандидатът бил на практика.

Покрай тези връзки на шериатското правосъдие с ислямската религиозна общност на Кралство Югославия съществували и различни форми на участие на шериатските съдии в организационната структура на религиозната общност.

Връзката на шериатските съдии с религиозната общност се изразявала и в статута им. Според правните норми на общността шериатските чиновници не били считани само за държавни служители, а и като нейни представители в определени сегменти.

Законът за ислямската религиозна общност от 1930 г.¹⁵⁾ предвиждал, че пред държавата тя се представлява от мюфтията или негов заместник, а в местата, където такива липсват – от шериатския съдия (чл. 7). Според Устава на общността от същата година околийските шериатски съдии са председатели на околийските вакъфски поверенства и като такива, явяват и представители на тази област на определения окръг (чл. 12). Според одобрението на министъра на правосъдието с бр. 58075 от 03.06.1935 г. на шериатските съдии им било позволено последния час от работното време да го използват за работа във вакъфско-меарифската управа¹⁶⁾.

NOTES/БЕЛЕЖКИ

1. Такъв възглед е застъпен и от Dragutin, T. (1925). *Ustav i brčno pravo*. Zagreb.
2. Наречена така, тъй като е приета на 28 юни (Видовден) през 1921 г.
3. Според чл. 7 от Закона за съдиите от редовните съдилища клетвата гласи: „Заклевам се във всемогъщия Бог, че ще бъда верен на краля, който владее, че ще изпълнявам правилно и съвестно функциите си и че при постановяването на присъдите ще се придържам единствено към закона. Така нека Бог ми помага!“.
4. Шериатските съдилища са разглеждани като спойка между държавната и религиозната власт и от Karčić, F. (1986). *Šerijatski sudovi u Jugoslaviji 1918 – 1941*. Sarajevo, , стр. 83 – 84, както и Culja Srecko, *Gradzansko procesno pravo Kraljevine Jugoslavije*, 1, Beograd 1936, с. 162.
5. *Sluzbene novine*, бр. 167. LXIX, 25.VII 1930 г.
6. Взето от официалната уебстраница на ислямската религиозна общност на Босна и Херцеговина, където са качени меншури на реис-ул-улеми: http://www.rijaset.ba/index.php?option=com_content&task=view&id=1089
7. След като в Югославия продължава политическата нестабилност и правителството не може да стабилизира ситуацията в държавата, кралят започва консултации с водачите на политическите партии, за да се намери решение на трудната ситуация. След провала им на 06.01.1929 г. последвала кралска прокламация, с която парламентът е разпуснат, Видовденската конституция е отменена и е обявена диктатура. Закон за кралската власт и върховната държавна управа е първият законодателен акт на новия режим, който трябва да замени Конституцията. В него е прокламирано, че кралят е носител на цялата власт в държавата. Кралят издава и одобрява закони, назначава държавни чиновници и дава военни звания и е главнокомандващ на въоръжените сили. По отношение на правителството в закона е записано, че министрите отговарят пред краля.
8. *Glasnik VIS*, br.11/1933 г., 46 – 47.
9. *Službene novine*, br. 62-XVIII, 19. III.1931 г.
10. *Glasnik VIS*, br.7/1934 г., 419.

11. Текстът е взет от Dr. Fikret Karčić, *Šerijatski sudovi u...*, с. 85 – 86.
12. Glasnik VIS, br. 2/1934 г., с. 93.
13. Glasnik VIS, br. 6/1934 г., с. 347.
14. Glasnik VIS, br. 3/1934 г., с. 172.
15. Със Закона за ислямската религиозна общност от 31.01.1930 г. е създадена единна ислямска общност на територията на Кралство Югославия. С първия член на Закона се потвърждава, че всички мюсюлмани, като цяло, представляват една религиозна общност, начело с реис-ул-улема като върховен религиозен лидер. Ислямската религиозна общност проповядва и съхранява своята вяра, свободно извършва верските си обреди и самостоятелно урежда религиозните, религиознопросветните и вакъфските въпроси. Със Закона са създадени следните органи на общността: джемаатски меджлис (общностно събрание), начело с джемаатски имам; околийски вакъфско-меарифски поверенства с шериатските съдии като председатели в тях, муфтийства, два улема-меджлиса със седалища в Скопие и Сараево, както и два вакъфско-меарифски съвета със същите седалища; Върховно религиозно старейшинство в Белград с реис-ул-улема като председател.
16. Glasnik VIS, br. 7/1935 г., с. 251.

RELATIONS BETWEEN THE SHARIA COURTS AND THE STATE AUTHORITIES IN VARDAR MACEDONIA 1918 – 1941 AND THE ISLAMIC RELIGIOUS COMMUNITY

Abstract. In this article the application of Sharia law over the Muslim population of Vardar Macedonia is demonstrated. The application of Sharia Law from the establishment of Ottoman rule until the end of the Second World War is directly related to functioning of state Sharia courts. In this era the Sharia law is part of the positive law. With the change in the historical and political context in the aftermath of First World War, the Sharia court have been included in the Yugoslavian secular state as a structure, relatively independent from the Muslim religious authority, which is based on principles of spiritual hierarchy. Its application have had a positive impact, preserving the Muslim population's identity. After the Second World War the Sharia court are dismissed. From the legal-normative point of view it is not possible to state that this is Sharia law, because there is a lack of state coercion, which is one of the prerequisites to talk about law. After this point, the essence of sharia ruling is preserved via moral relations and obligations, customs and traditions and the work of the religious institutions as well.

✉ **Dr. Rejhan Mandak**

Islamic Religious Community of Macedonia
13 Strasho Pincur Str.
2000 Stip, R. Macedonia
E-mail: rejhanm@yahoo.com